

Hafta 9:

Muhalefet ve İlk İktidar Döneminde Demokrat Parti

Çok partili hayata geçilirken kurulan ilk parti 7 Ocak 1946 tarihli Demokrat Parti değildir. Henüz 1945 yılı bitmeden Temmuz ayı içinde zengin bir işadamı olan Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi (MKP) adıyla yeni bir parti kurmak için başvurmuş ve Eylül ayında başbakan Saraçoğlu'nun bir beyanatıyla istenen izin verildiği açıklanmıştır. Çok partili hayata geçiş sürecinde zaten mevzuatta bir engel olmadığı için herhangi bir anayasal ya da yasal değişiklik ya da yeni düzenleme yapılmasına gerek olmamıştır. Milli Kalkınma Partisi programında ekonomide liberalleşme talepleri, devletçiliğin ölçeğine ilişkin eleştiriler, nispi temsil, yasama organının iki kanatlı olarak yeniden yapılandırılması gibi unsurların öne çıktığı görülmüştür. Bu partinin kurulmuş olması CHP karar vericilerini Dörtlü Takrir mensuplarını yeni bir parti kurmaya teşvik etmekten alıkoymamış ve ilgili kadroların MKP'yi çok partili evrede ihtiyaç duyulan siyasi nüfuz kapasitesine ve muhalefet gücüne sahip bir parti oluşumu olarak görmedikleri en başından ortaya çıkmıştır.

Demokrat Parti 1930'da yaşanan Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi dolayısıyla yönetilenlerin kolektif hafızasına kazınan muvazaalı parti deyiminin kendisi için geçerli olmadığını ve gerçek bir muhalefet partisinden beklenenleri bünyesinde taşıyan bir oluşum olduğunu kurulduğu günden iktidara gelinceye değin ispatlamaya çalışacaktır. DP'nin muhalefet dönemi 1946-1950 yılları arasındaki zamanı kapsar. Bu dönemde DP tarafından hükümete yöneltilen taleplerin önemli bir kısmı gerekli yasal düzenlenmeler yapılarak hayata geçirilecek, kitlelere yöneltilen seçim vaatlerinin bir kısmı ise DP muhalefetinin gücünü ve muhtemel seçim başarısını azaltabilmek motivasyonu ile CHP tarafından gündeme alınarak realize edilecektir. Bu talep ve vaatlerin önemli bir bölümü siyasi hak ve özgürlüklerin kullanımına ilişkin olup çok partili sistemin işletilebilmesi için *sine qua non* olarak kabul edilen parlamenter esaslara da içkindir ve rejimin çok partili hayata evrtilmesi yönünde irade gösteren yönetici elitler açısından eğer bu iradelerinde samimi iseler zaten benimsenmesi kaçınılmaz görünen uygulamalardır. Bu bağlamda örneğin DP'nin kurulduğu ilk günden itibaren demokrasinin vazgeçilmez koşulu olarak gördüğü ve ivedilikle kabulünü istediği tek dereceli seçim, özgür seçim ve seçim güvenliğinin sağlanması gibi talepler çok geçmeden CHP safında karşılık bulacak ve 1946 yılının Haziran ayında iki dereceli seçim sistemi değiştirilerek tek dereceli seçim sistemini öngören tasarı yasalaştırılacaktır. Ancak bu yasada güvenli ve

şaiibesiz seçim taleplerine yönelik henüz bir girişime rastlanmayacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk tek dereceli genel seçimlerine açık oy gizli tasnif esasını benimseyen ve sayım yapıldıktan sonra oy pusulalarının imhasını öngören bir seçim yasasıyla gidilecektir.

DP'nin muhalefet siyasetini örgütlerken araçsallaştırdığı bir diğer husus olan devlet başkanlığı ile parti genel başkanlığının aynı kişide birleşmesine yönelik eleştiriye de çok geçmeden CHP cephesinden palyatif bir çözüm getirilecek ve 1946 yılının Mayıs ayında yapılan olağanüstü kurultayda değişmez genel başkanlık makamının dört yıllık süreler için ve seçimle değişir hale geleceğine karar verilecektir. Aynı kurultayda erken seçim kararı alınacak ve 1947 yılında yapılması beklenen seçimlerin 1946'ya çekildiği bir ay kadar sonra CHP çoğunluklu meclis tarafından ilan edilecektir.

Henüz yeni kurulmuş ve teşkilatlanmasını tamamlamaya çabalayan bir siyasi parti olarak Demokrat Parti bu erken seçim kararından memnun olmamış, bu kararın DP'nin siyasi hayatının başında büyük bir yenilgi almasını arzulayan ve gerçekten bağımsız bir muhalefet partisini içeren yani danışıklı dövüş olmayan bir parlamenter yaşam ve çok partili sistemi en başından sabote ederek eski otoriter günlerine dönmek isteyen kadroların formüle ettiği bir "baskın seçim" olduğunu ileri sürmüştür. Seçim hazırlıkları boyunca bu hususu daima gündemde tutan DP, 21 Temmuz 1946 milletvekili genel seçimlerinde süreç boyunca karşılaştığı bütün engellemelere ve olumsuzluklara, tek parti döneminin bürokratik otoriter reflekslerine, teşkilatlanma ve kaynak yetersizliklerine rağmen önemli sayılabilecek bir başarı göstermiş, 465 milletvekilliğinden 46'sını kazanarak meclise girmiştir. Seçimlere ilişkin rapor edilen çeşitli usulsüzlükler iktidar ile muhalefet arasında devam eden dönemde çeşitli aralıklarla yenilenen gerginliklere yol açacak ve DP'nin seçim yasası değişikliği talebini gündemde tutacaktır. DP'nin dâhil olduğu meclis uzun zamandan beri ilk kez gerçek bir parlamento içi denetim sürecinin yaşandığı bir evreye girecek, eleştiriye tahammül konusunda ödünsüz tavırlar sergileyen ve çok partili rejime dair şüpheli tavırlar gösteren sertlik yanlısı Recep Peker hükümeti ile DP'nin meclisteki temsilcileri arasında DP'nin bir çok kez meclisi terk etmesiyle sonuçlanan çeşitli gerginlikler yaşanacaktır. Bu gerginliklerin aşılmasında tarafsız cumhurbaşkanı sıfatıyla İsmet İnönü devreye girecek ve henüz emekleme çağında olan bu son çok partili yaşam denemesinin öncekiler gibi kesintiye uğramaması ve sürece dâhil olan aktörlerin sistemin asgari düzeyde işletilebilmesi için kendilerine düşen görevi yerine getirmeleri için arabuluculuk rolü oynayacaktır. Bu tarz

müdahalelere temsil edici nitelikte bir örnek olarak her iki siyasi partinin içindeki radikal kanatların güç merkezinden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanacak olan 12 Temmuz Beyannamesi süreci verilebilir.

Muhalefet dönemi içinde Demokrat Parti cephesinde gerçekleşen bir diğer önemli gelişme, parti içi muhalefet yürüten bir grubun partiden ihraç edilmesi ve başlangıçta CHP'ye karşı olmak ortak paydası üzerinden bir araya gelmiş ancak aralarında partinin vazettiği genel yönelim açısından tam bir siyasi ve ideolojik konsensüs bulunmayan ve müfrit muhafazakâr olarak adlandırılan çeşitli isimlerin DP'den koparak Millet Partisi adında yeni bir parti kurmasıdır.

Çok partili bir siyasi sistemin gereklerini asgari düzeyde karşılayacak ve DP'nin 1949 yılının Haziran ayında gerçekleşen büyük kongresinde Milli Teminat Andı adıyla kabul edilen bildirgenin esasını da teşkil etmiş olan hususlar 1950 yılında yeni bir seçim kanununun hazırlanması ile Türkiye tarihinde ilk kez uygulama olanağı bulacak, 27 yıllık tek parti iktidarını fiilen sona erdirecek olan 14 Mayıs 1950 milletvekili genel seçimleri gizli oy, açık tasnif, yargıç güvencesi ve seçime katılan partiler arasında fırsat eşitliği gibi esaslar çerçevesinde gerçekleşecektir. Bu seçimler İnönü'nü sözleriyle ifade edilecek olursa CHP'nin hezimetle iktidarı kaybettiği ve Demokrat Parti'nin on yıllık kesintisiz devam edecek olan iktidarının başlangıcı olarak tarihe geçecektir.

1954 yılında yapılan genel seçimlere kadar geçen dönem DP iktidarının ilk dönemi ve 1954 seçimlerinden 1960 askeri darbesine kadar geçen dönem de DP iktidarının ikinci dönemi olarak düşünülebilir. İktidarının ilk döneminde Demokrat Parti muhalefet yıllarında eleştiri konusu yaptığı ve tek parti zihniyetini yansıttığını düşündüğü çeşitli uygulamalara ve onların üzerinde yükseldiği siyasi söylem, pratik ve kurumlara yönelik kimi değişiklikler yapmış, örneğin bu çerçevede Arapça ezan okunması yasağının kaldırılması, CHP'nin üzerine kayıtlı gayrimenkullerin hazineye devredilmesi, Halkevlerinin kapatılması gibi düzenlemelere girişmiştir. Ayrıca Kore'ye Türk askeri gönderilmesi, NATO'ya üye olunması gibi gelişmeler de DP iktidarının bu ilk döneminde yaşanmıştır.

Bu ders kapsamında ele alınan ve yukarıda özetlenen meselelere ilişkin okunması önerilen kaynaklar şunlardır:

Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Yusuf Tekin-Çağatay Okutan, Türk Siyasal Hayatı, Orion Yayınları, İstanbul, 2011.